

ČUDO I SMRT (1961)

(Izbor)

ČUDO SVETOGA ARNIRA

Noć... Koliko tajne... Noć u kamenju, u ovoj dolini bez sna. Nevjerna noć, sva draga noć. I, dok ova slova zapisujem, muklo kao i onda javlja se zvon anđeoski Svetoga Arnira i mrtvački zvon sedam puta žalosne i prežalosne Majke. Pas sa upaljenom voštanicom u žvalama leti i zavija po raskršćima. Noć puna krugova svijetlih i tamnih. Noć mrtvacu koji se vraćaju iz grobova pustim podvornicama i oborima.

Sve je u ovom kamenju tajna, i ljudi i kuće i životinje. I u letu lastavice ima uroka i u svodu zvjezdanom, ali još više u stvarima sitnim i ovozemaljskim, u mravima i ovcama, u potocima koji blistaju na mjesecini i u metli na tavanu i u praznim loncima i u paučini i u zujanju muha. Uroka ima u očima i u rukama i u križanju puteva i u kretanju oblaka.

Ta noć se neće više nikada vratiti. Prošla je kao i sve što prolazi. Ni ljudi više nema. Većine njih. Ostao je crni urok te noći samo u ovom sjećanju. I još kao živa sila traje u zvonjavi zvona, u grmljavini, u ponekom pustom ognjištu, u sjeni jedne majke i jednog dugačkog isposnika u svećeničkoj reverendi, koji mrmlja svoje molitve da se iskorijeni zlo na ovoj zemlji. Avaj, nema nikoga... i neka ovo sjećanje ne pomuti njihov mir pod zemljom koju su obilno natapali krvlju, a ona im uzvraćala gladu i nerodicom. Neka nikakva sličnost ne pomuti njihov mir, jer se oni više ničega ne sjećaju. A što se dogodilo? To oni ne znaju. Mrtvi su svi.

DNEVNIK UČITELJICE, rujan 1933.

Učiteljica sam. Devetnaest mi je godina. To nije zanimljivo ni značajno. Čini mi se da sam stara, strašno stara. O čemu da pišem? O sebi? O ljudima? O stvarima? Dodira ni s kim nemam, ni s kućom (sretna sam što sam pobjegla!), ni s kolegama, ni s prijateljicama, ni sa sobom samom. Prvih deset dana samo sam plakala. Ali ne proklinjem ni sebe, ni sudbinu, ni udes. Što će biti sa mnom? Ništa. Ostajem na ovom kamenju. Evo, zvoni školsko zvono. Moram prekinuti. Djeca trče preko dvorišta. O, jadna djeco, što vas ja mogu naučiti?

Vijest da dolazi učiteljica bila je uznemirila selo. Čemu škola kad imamo crkvu? Ni nju ne možemo, boženoslodbi, uzdržavati, a sad... škola... Grobište treba popraviti... mrtve kosti psi raznose...

Kad je ta vijest postala činjenica, selo se pomirilo kao i sa svime što mora biti. – Neka dolazi. I bure dolaze i prolaze i mravi... kad mora, neka bude.

Prema gradu zaputio se zvonar Jeruzolim. Dugačke noge klatile su se i podcrtavale ritam koraka nekakve ogromne mazge koja je ostala u selu još od Prvog svjetskog rata, tko bi znao kako.

Ova ogromna mršava kljusina nevjerojatno tužna, izgubljena pogleda, ustvari nikome nije pripadala niti se itko o nju otimao. Nije bila ni crkvena ni seoska, kao što ničije nisu ni one kuće na čijim ognjištima vatra više ne gori, izumrle kuće u kojima nečastivi kuva i prede svoju đavolsku mrežu. Jedini je zvonar Jeruzolim od vremena do vremena timario ovu samotnu životinju. Rijetko je to bilo, ali dešavalo se. I ova je čudna kljusina izlazila pred poglavice nebeske i zemaljske i prenosila preko ovog kamenja biskupe i župnike, ispovjednike i propovjednike, suce i geometre, svete časne sestre, lacmane i žandare i sve neki takav svijet koji je bogzna gdje odlazio i zaustavljao se jedino kod župnika, a ponekad ni to. Dolazilo je stranaca i bez mazge, ali to su bili sigurno antikrsti, ili hajduci ili Žudije ili sam đavo koji je uzeo ljudsku spodobu.

Nitko nije ovdje imao što da radi osim Cigana i prosjaka. Cigani su krpali lonce, oštrili noževe, palili vatre koje su zaudarale po prženim kostima i kostrijeti, a prosjaci su pronosili vijesti, molili molitve, prosili ulja i smokava i šipaka za lijek, liječili ljude i ostajali od mrtvaca do mrtvaca ili od svetkovine do svetkovine. Ni u njihov svijet nije ulazila mazga, čak je nitko nikada nije pokušavao ukrasti.

Plovi Jeruzolim kroz kamenjar. Poneki čobanin i putnik koji bi naišao, krstio se jer su i mazga i njen konjik bili označeni onim čudnim biljgom kojim su zapečaćeni svi predmeti i stvari u vezi s crkvom i svetištima, posvećeni pečatom tajne.

Plovi Jeruzolim i samo mu se glava klata gore-dolje, gore-dolje, kao da ne pripada teškim ukočenim ramenima. Njegova pojava nije se ustvari ni likom ni kipom razlikovala od ostalih sumješšana. Ove glave, nešto pognuta leđa i pokreti u hodu i razgovoru, u molitvi i na jelu, u veselju i u kletvi kao da pripadaju nevinom i nepoznatom svijetu drvenih rezbarija, grubih svetaca i šara u kamenu koje se još mogu naći u zabačenim crkvicama ili na nekoj nadgrobnoj ploči ili na pragu kakve kuće ili na zidovima koje kovačnice ili, konačno, na svim predmetima, oruđu i oružju koji služe ovom čovjeku.

Tamo na zavijutku mala je uzvisina. Dva čempresa vječno šumore. Pod njima izvire voda čudotvorna i sasvim obična. Čudotvorna na dan Svetoga Arnira, a obična kroz sve rabotne i nedjeljne dane u godini. Tu se zaustavljaju putnici koji odlaze u grad ili se vraćaju s mora. Ovdje na raskršću puteva mala je, kao što se vidi, crkva Svetoga Arnira, međašni kamen sela Arnirova. Arninjani rijetko prelaze ovaj međaš i kad netko odlazi u grad, kao danas Jeruzolim, mora obaviti čitav niz poslova kao što je kupnja soli, šibica, sjemenja, koji bakalar i slično, jer u selu nema trgovine.

Sjedi Jeruzolim sam u kopljastoj sjeni čempresa. Mazga se udaljila za strukom nekakve travčice. Kad je vidjela da travka nije probavljiva, nasadila se mlohavo na svoje četiri noge kao na četiri štapa i zabaljila se u ravnicu. Tišina. Samo muhe zuje i živinče ponekad odmahne repom. Jeruzolim mumlja i prevrće među prstima piljke kao da niže brojanice. Vadi duvankesu

i maramicu i sve nešto veže, zauzlava, premješta, pa opet pregledava kao da ponovno vrši već ranije izvršeni račun. Urezuje palcem u raboš crte i crtice. Masna drvena daščica puna je nekakvih zarez, črknja i crtica. – Je, je... mile moje... soli... evo soli... evo još... još... i konca... konca... evo...

– Valjen Isus...

– Vazda. Prevari me u računu. Papra hoće, a dinare zaboravila dati keka kekava, a ne sestra popova... A jesi li ti što u svijetu naprosio? E, puna torba, neće zlo biti...

– Naprosio, naprosio, dušo kršćanska, postom i molitvom i riječi plemenitom. A koja tebe sreća tjera? Zaredali ljudi kao da ih pamravi, dušo kršćanska, gone. Izmiljeli antikristi iz svojih crnih rupetina.

Zapodjeo se razgovor između Jeruzolima i prosjaka kog su svi zvali Prosjak. To i nije bio prosjak, nego neradnik i lijenčina. Ljudina zdrava i snažna, a presavijen kao da klupko zmija nosi u želucu pa mu je od njihovih ujeda i lice požutjelo, smežuralo se od lažna bola i nevidljivih muka.

– Antikrsti... Antikristi, dušo kršćanska... zaredali... dušo...

Pretvorljivac ovaj slovio je u selu kao vidovnjak koji zna sve zle primisli ljudske naravi i njegov je dolazak uvijek nagoviještao zlo, patnju i nevolju kao da je upravo on izaslanik iskonske slike zla, patnje i nevolje. Ljudi su ga se više bojali nego mrzili, a morali bi ga mrziti jer su iz bojazni davali sve što je iskao, a nije tražio samo darove ovoga nego i onoga svijeta: kletve i preklinjanja, zakletve i proklinjanja, savjest i jadnu dušu ljudsku. Uvijek je dolazio s mrakom i jao onom tko mu se zamjeri. I psi su mu se s puta uklanjali. Jedino mu je Jeruzolim dolazio nakraj. Nije vjerovao u njegove padavice i proročanstva, jer je i sam bio upućen u crkvene i nadzemaljske tajne i sam je prisustvovao rođenjima i umiranjima, strastima i ispo vijedanjima. Svojim zdravim rasuđivanjem vidio je niti života, ali ih nije mogao raskinuti jer je bio i sam neuk, bolestan, bezemljaš i crkveni sluga.

– Nemoj ti: dušo kršćanska, dušo kršćanska... Odreni me se. Ja znam tvoju misao, a ti moju dušu nećeš kupiti. Što će kome moja duša?

– Boga ne zaboravi, blišnjega svoga ne ostavi, život postom i molitvom kazni. Udijeli, dušo kršćanska, putniku na putu i ptici letećoj i zmiji gmazećoj. Ne diži k nebu grešne oči, dušo kršćanska, plaći i suze prolijevaj, dušo...

– Ajde, Prosjache, odreni me se. Bogu Božje, a Caru cesarsko. Niti što imam, niti što znam. Pitaj ti druge. Ja se u seoske poslove ne pačam. Kad umreš, brecat ću ti za dušu. Ajde, ajde...

– Putnici Božji – bojažljivim glasom javio se iza crkvice Ante Šepac tjerajući štapom u desnoj ruci pseto koje je radoznalo provirivalo, a lijevom se držao za usahlo i svinuto koljeno koje je u hodu neprestano podizao jer se drukčije nije mogao kretati. – Zmija mi je kozu u sisu, vražja sila, da je u nogu, ništa... vražja sila, ugrizla. Natekla, nadula se, narode. A zmija, vražja sila, nestala. Nije zmija nego đavlina, grdobina.

– Pokaj se, pokaj, dušo kršćanska, a i tvoj, dušo, rep ima kraj... Kažeš: ne znaš. On sve zna, Višnji Sabaot. On sudi i kazni, a ne učiteljica... Jedan je, dušo kršćanska, učitelj, jedan učitelj...

Stoji Ante Šepac ne znajući što bi počeo, bespomoćan kao nad smrću djeteta. – Crknut će, narode, vražja sila... – Ali kako ni Jeruzolim ni Prosjak nisu na nj obraćali pažnju, ostade tako nepomičan. Mahao je mehanički štapom ne opažajući da pseto već skakuće oko mazge i nastoji je svojim zabadanjem probuditi iz razmišljanja. Tko zna koliko bi on tako stajao da se mazga nije usplahirila.

– Duh pakleni, pakleni, dušo kršćanska, a ne učiteljica. Meštrovica? Je li dušo... – sve življe je napadao Prosjak ne bi li iz Jeruzolima izvukao bilo koju određenu i pouzdanu riječ na kojoj bi sazidao i opravdao svoj novi pohod i boravak u selu kao mig Providnosti, ali je zvonar ostao općenit i neodređen kao u svim raspravama i zadjevicama, izvan stvari.

– Ooo, živa bila... – poskočio je Jeruzolim, uhvatio usplahirenu mazgu za ular i povukao prema kamenu s kojeg se mogao lako odbaciti u samar.

– Odoh ja da se za dana vratim. A ti joj pusti krv – obratio se Jeruzolim kozopaši.

Pas je potrčao za mazgom, koja je poskočila i nestala sa svojim konjikom iza zavijutka odakle puca pogled prema moru i gradiću.

Parobrod je upravo pristizao i da je mogao, jahač bi vidio kako na palubi djevojka naslonjena na ogradu začuđenim očima gleda u visoke litice i u tajni duboki kanjon zelene doline koja se samo načas ukazala. Planine silne i visoke. Kao da ovdje prestaje misao, a počinje prolom.

Jedno jedro zastalo je na ulazu u luku nepomično. Tišina bez daška života. Dva bijela galeba kruže i na pučini daleko izranjaju dupini.

Dok je Jeruzolim u brzom kasu odmicao, gore iza brda, kod crkvice Svetoga Arnira, dešavalo se malo čudo.

Kozar Ante Šepac počeo je jecati nad svojom kozom, nad osloncem i štapom svoje starosti. Njegova tužbalica ujela bi za srce svakoga bijedom i tragikom života.

– Nije zmija. Prokletstvo je, dušo kršćanska... – javljao se Prosjak u ulozi čudotvorca. Zasukao je nogavice i na golim golcatim koljenima otpuzao do izvora čudotvorne vode, raširio ruke, stao ljubiti zemlju sve vičući neke nerazumljive molitve kao da se rve s nevidljivom silom koja ga čas nadjača, a čas on njome zagospodari.

Kozar je stajao začuđen i kao da pomaže Prosjaku u borbi s nevidljivom silom, počeo bi vapiti: “Spasi, Spasitelju... Spasi, Spasitelju”.

Taj bi prizor dugo potrajao da se iza okuke nije pojavila skupina ljudi. Išli su mirnim, polaganim koracima, a među njima mlada žena u svijetlom rupcu, bosa, jer je cipele prebacila preko ramena da ih sačuva za drugu priliku. Te iste cipele nosila je ovako prebačene njena majka, obuvajući ih samo na vratima od grada. Žena je u naručju nosila dijete. Iz ravnodušnih primjedbi njenih suputnika moglo se razumjeti da je mrtvo i da mu “lika više nema”.

– Cvite materin, rosna kapljo – jecala je žena i opet nadi-zala platno kojim je pokrila malo ukočeno tijelo kao da će ugledati tračak života na djetinjem licu.

– Evo sise, diko materina, zorice rumena. Evo mlika materina, jadnoj meni. Nu pogledaj, moj anđele, majku svoju...

– Osvisti se, beno, vidiš da je mrtvo. Muve ga obilaze.

– Ubijte me, otrujte me, neću živit. Izbodite oči moje vidilice.

– Ajde, jadna ne bila. Koga je plač dozvao u život? Ajde kući spremi mužu večeru. Upali vatru da ne omrkne pusto ognjište – javljao se poneki glas njenih pratilaca, miran i ravnodušan kao što je bezdušna bijeda i ovaj goli kamen.

Dvojica-trojica putnika uhvatili su ženu pod ruke, a mali leš uzeo je Mate, rođak Marije Knezove, ove jadne žene koja je jutros bila ponijela živo čedo da ga u gradu ozdravi, a natrag ga vraća mrtva.

– Vodite je. Što stojite? A dite ćemo odmah ostaviti u crkvi, šta će mrtvo kući raditi. Ajde, ne kukaj! Blago njemu! Ono gleda lice Gospodinovo. Teško nama. Bolje da se nismo ni rodili. Vodite je. Ja ću pozvoniti.

– Nećeš ti zvoniti, Mate. Čista duša anđela slavi. Ovo je prst božji, dušo kršćanska – poletio je Prosjak konopcu i zastao, polako kleknuo na koljena, poljubio zemlju, a desnom rukom povukao zvon. Cilik se rasuo po kamenju.

I dok je žena odmicala naričući za mrtvim djetetom, pred crkvicom Svetoga Arnira desilo se nimalo čudotvorno ozdravljenje.

Što se dogodilo?

Koza, koja je nadvladala otrovni ujed zmije, poskočila je na prvi cilik zvona. Ne bi to ni bilo tako značajno da nije odskakutala do Prosjaka, liznula ga po ruci i zameketala kao da kaže: “Čudotvorac.”

Kad se javilo večernje zvono župske crkve, mali anđeoski zvon Svetoga Arnira prestao je jecati. Kozar je sa svojom kozom odšepesao u selo da razglasi neobičan događaj. Čudo je bilo očito i svaki upit u tom trenutku bio je suvišan.

Spuštao se mrak i Mate je naložio vatru jer je kanio ostati čitavu noć, a još više jer vatra prati smrt i pogrebe.

Uz oganj šuteći sjede Prosjak i Mate Knezov, koji netremice bulji u žeravice. Razmišlja i on o ozdravljenju koze, ali ne nalazi riječi da se čudu načudi. Tišina prvog sumraka. Samo

dašak vjetra donosi miris smilja i igra se pramičkom kose malo leša, koji ukočen i nepomičan s kamenom pod glavom počiva na dasci što se tu pred crkvicom našla. I kad plamen ognja lizne preko njegova lica, čini se da se ovaj mrtvi anđeo sela Arnirova nasmiješio beskrajnom zvjezdanom svodu.

Noć je već bila zavladała i javljao se šturak kad je iza zavijutka zazvonio zveket kopita. Čulo se kako Jeruzolim kaže učiteljici, pokazujući na crkvicu:

– Ondje ćemo se odmoriti. Svi putnici koji prolaze, tu se zaustave i odahnu.

DNEVNIK UČITELJICE, studeni 1935.

Opet zapisujem svoju sudbinu. Što čovjek može na ovoj zemlji? Samo se čuditi. Čudim se svemu. Svojim rukama koje su završile s pet ticala. O ruke moje, kako ste nemoćne. Čudo je sve što gledam, i cvijet i zvjezdano nebo. Svi smo mi rođeni za radost i sreću. A što je to između nas i naše sreće? Je li to razum? Bolest? Glad? Sudbina? Koliko bolnih pitanja. Koliko rana. Jedino po ovoj boli znam da živim i grčevito se hvatam za svaki oblak, za sjenu svakog stabla.

Ne mogu pisati o sebi kad je život tako strašan. Hoće li ikada biti bolji? Sutra, možda, ali danas, za ove ljude, čini mi se da nema izlaza, jer ih je dotaklo krilo magije i usud udario svoj strašan pečat.

O zvono Svetoga Arnira, čemu ti zvoniš? Je li to u tvom glasu jauk bijede, cilik vjetra, lelek i zavijanje vuka? Govore li to mrtvi ili živi kunu svoju sudbinu? Je li to zaborav ili opraštanje ili opomena ili prst nevidljivog? Zvona, zvona. Govore li to kroz vas nebesa, ili ste jedini svijetao glas ovog krša?

Zvonite zvonkom zvonjavom. Zvonite, jer nadolazi mrak gust i čađav i težak kao ploča nadgrobna. Zvonite da nestanu granice vremena i prostora. O zvonite...

Glas o ozdravljenju kože brzo se proširio. Netko je vidio samog zloduha kako se skiće oko župske kuće i nadviruje se uz

odrinu na prozor iza kojeg don Marko, kroz zlatne naočale, čita svoj večernji oficij.

Andrijana, sestra popova, naganja kokoš koja je htjela prenoćiti izvan kokošinjca, a kokoš, kao tjerana nekom tajnom silom, samo mlati krilima i bježi pa joj sve perje ispada.

Don Marko je ljutito otvorio prozor i, prekrstivši se kao da tjera napast, zaželio da mu za večeru ubiju pulastre.

Škola je bila u bratimskoj kući. Nemirno svjetlo uljanice nemoćno je uzdisalo. Sjena mlade djevojke drhtala je na zidu dugo u noć. Sutra je prvi dan škole i prvi put licem gledat će ove ljude koji su je primili šutnjom i okretanjem glave. Što će njima učiteljica? – Zaista, što će njima učiteljica kad je i sunce nepoželjno u ovoj zabiti? Što je duže razmišljala, upadala je u sve crnje slutnje, dok nije iscrpljena klonula i zaridala.

U susjedstvu su se javljali treći pijetli. Svježih dah svitanja naviještao je novi dan.

Sumorno su prolazili mjeseci škrti događajima, škrti riječima, a godine nalik jedna drugoj kao opanak opanku.

Arnirovo se peklo na suncu. Na sagorjelu sprženu zemlju nadolazile su kiše u pljuskovima i zime sa zviždanjem i zavijanjem bure. Arninjani kopaju zemlju, čobane, promiseću se kako tko zna i može.

Šestu godinu je “gospođica učiteljica” u Arnirovu. Don Marko je u mrtvačke knjige zapisao nova imena. Svakakvih se kožica nađe na pazaru. Smrt i kiša ne izostaju. Nikad ne znaš kad će. Umrlo ih je toliko. Djeca, starci, mladići u snazi. Smrt redom obređuje i cara i siromaha.

Ku-ku-ri-ku ku-ku-ri-ku
Sun-ce na zre-ni-k-u;

slovkalo je pedesetak dječjih grla pjesmicu.

Ku-ku-ri-ku ku-ku-ri-ku;

– Složno djeco – ispravljala je učiteljica i počela dlanovima udarati ritam, kojeg je prekinuo mrtvački zvon.

Bum-bom bum-bom.

Zanijemjelo je dječje cvrkutanje. Presušio je izvor zvonke radosti. Krilo crne sjene nadvilo se nad selom.

Učiteljica je otvorila prozor i kao ubačeni kamen zazvonio je glas spolja:

- Zaklao ga pa se sam objesio.
- Mir, djeco – opominjala je učiteljica.
- Je, je, objesio se. Brzo, narode.
- Mir, djeco. Nastavit ćemo.
- Zaklao ga pa se sam objesio.

A zvono je zvonilo kao na uzbunu. Čas polagano, a čas podivljalo.

– Nastavit ćemo, djeco.

Ali nastavka nije bilo.

Iznenadena i zbunjena događajem učiteljica je htjela raspustiti djecu kućama i počela je, po svome običaju, prolaziti dvoranom između klupa zaustavljajući se na tren kod koje čupave glavice. Djeca su mirovala.

Jedva vidljive niti zbivanja kroz šest godina njena boravka u Arnirovu splele su se u nerazmrsiv čvor koji je počeo pucati. Događaji nisu značajni da bi se o njima govorilo. Značajno je stanje, atmosfera, klima. Njen boravak u ovom paklu danas je postao sasvim bezizlazan. Svi su putevi prekinuti. Sva vrata zatvorena. Sve su misli stiješnjene. A nevidljive žilice kojima je primala životnu radost u ovoj zabiti kao da su se počele grčiti od nekog otrova koji je nagrizaio i rastakao sve ljude.

– Mi smo prokleti. Prokleti. Bog šalje kaznu.

– Daleko je Bog od nas.

– Kurva!

– Šuti, jezičino pokvarena. Šuti, leglo zmijsko.

– Kurva. Ona je svemu kriva. Ona, ona. I našeg misnika je htjela... Kurva.

– Žandari.

Što se to događa? Tko je zaklan? Zašto žandari idu s golim bajunetama? Tko bi to znao? U Arnirovu nitko ništa ne zna osim možda sam Sveti Arnir, koji gore negdje visoko na nebesima stenje pod varijacima i kamenjem kojim su ga u davne

davnine dotukli arninjanski pređi. Zna on i osvećuje se. Ali jao onome tko silom dolazi među ovaj svijet, pa bio i rođeni brat.

Evo, Jeruzolim je zaklao Prosjaka, pa se sam objesio. A žandari? Što će oni? Što traže ovdje? Zvoni zvono ludo i podivljalo.*

– Djeco, svojim kućama. Sutra je opet škola.

Rastvorila su se školska vrata, ali djeca nisu, kao obično, pojurila preko tratine, nego su ostala skamenjena i nepomična zagledajući se i ne znajući bi li pozdravila velečasnoga koji se našao s patrolom od tri žandara pred školskim vratima. Svjetlucale su gole bajunete u odsjevu sunca. Jedan od žandara, krupna ljudeskara utegnuta opasačem preko trbuha, raspršio je i rastjerao djecu reskim:

– Napolje!

Dva žandara ostala su pred vratima braneći ulaz i nago-neći djecu da brže odlaze, a onaj krupni ušao je s velečasnim u školu i zalupio vratima.

– Vi ste Ivana Pravedan?

– Da. Ja sam.

– Vi ste učiteljica?

– Da.

– U Arnirovu?

– Kao što vidite.

– Molim lijepo, ne igrajte se zakonom. Zakon je, molim lijepo, zakon. Dakle: da ili ne?

– Da, ja sam učiteljica u Arnirovu. Što hoćete od mene?

– Ime oca?

– Ne znam. Ja nemam oca. Ja sam...

– Nemam oca? Učen čovjek, molim lijepo, pa... nemam oca. Kako: nemam oca? Može li, bogamu, čovjek da se rodi bez oca? Odgovorite, molim lijepo.

Čovjek s oružjem počeo je “postupati”. Mučno je i teško stajati pred golom bajunetom, a još teže bilo što reći kad je sva-

* Ispravljeno prema prvom izdanju (1961). U izvorniku stoji: Zvoni zvono ludi o podivljalo.

ka riječ uzaludna, kad je svaki razlog obezrazložen nečim što je ledeno i smrtonosno.

– Što ste vi radili, molim lijepo, u ovom selu prošlih godina i ove godine, molim lijepo?

– Ja sam slušala cvrčke. Njihov pijani ilinštak. Njihovu predsmrtnu pjesmu na mjesecini kad su im krila prozirna i drhtava. Kažu da oni prije smrti pjevaju na mjesecini. Ja sam gledala kiše i potoke kad nabujaju. Ja sam disala dobru dušu ovih ljudi, koja je stegnuta oklopom bijede i neznanja pa se trza i krvari izvan stvari kao dva oka koja se ne mogu sagledati. Ja sam se radovala neopisivo i silno radošću ove uboge djece, bistre i oštromne, kojima život u ruke nudi zločin. Ako sam jednome oči otvorila, vidjet će i sagledat će i svoju i tuđe sudbine.

– Odgovarajte, molim lijepo, razumno i ne pokušavajte dovoditi zakon u zabludu. Što vi buncate? Što vi znate o životu, molim lijepo? Kome vi svjetlo palite noću? Je li kod vas svraćao...? Uostalom meni i ne morate odgovarati. Odgovarat ćete drugima. Ja sam izvršni organ i dužnost mi je da propisno vršim naređenja. Je li tako, velečasni? Vi ste, gospođice, ovog časa uhapšeni i smatrajte se uhapšenikom. Ne pokušavajte bježati ili bilo što drugo jer ću biti prisiljen da upotrijebim oružje. Ja vršim svoju dužnost i nemojte me ometati, molim lijepo. Sa mnom!

– Gospodine državni službeniče – javljao se velečasni – zašto tako naglo i nenadano?

– Ja vršim dužnost.

– U selu ima i težih slučajeva. Krv je danas prolivena. Treba naći krivca, iskorijeniti zlo. Nečastivi je zavladao ljudima.

– Nemam naređenja, molim lijepo.

– A gospođica učiteljica nije kriva. Njena je krivica samo u tome što je ovdje.

– Ja nisam podnosio prijave.

– Istina, istina, ali ja je nisam nikada optužio. Ja sam samo upozoravao.

– Vi upozoravali, a ja hapsim. Naređenje-izvršenje.

– Ja bdim nad ovim dušama. Gospođica nije kriva. Kriva je samo što je ovdje, u ovom paklu. Svi smo mi krivci.

- Krivi-nekrivi. Ja vršim dužnost.
- Stvorit ćete uzbunu. Sotona je ušao u ljude.
- Dosta, molim. Meni se žuri. Sa mnom, gospođice. Vama, velečasni, hvala na rakiji.
- Ništa ne dirati, molim. Škola i sva vaša imovina do daljnje je blokirana.

Istina, sotona je ušao u ljude. Onaj koji nigda ne miruje, onaj koji đavola pretvara u sveca, a sveca u đavola. On je zavladao. Skutrio se u svakom srcu i vreba. Reži u krvi, peče u žilama, plamsa u mislima. Nepoznati, neopisivi, nevidljivi demon. Nije to đavo velečasnoga crn i rogat kojim zastrašuje grešne, bolesne i izgubljene duše. To je demon ovog kamenja, nevidljiv kao vjetar. Onaj bez kojega se ništa ne može. On je na rađanju i na smrti, u temeljima i na učelku svake kuće. On, svijetao kao puklo podne i mračan kao crna misao. On je lastavica. On je rastvoren prozor, jedro oblaka, višnja u cvatu. A nadasve, on je krv u žilama, razoran kao rijeka kad iza svoga toka i korita izade.

Svi to znaju i svi o tome šute. Ne spominju ga. On je zapodjeo zločin u selu Arnirovu.

- Čudo, ljudi. Kazna. Osvećuje se Sveti Arnir.
- A gdje će ih pokopati?
- Jadni Jeruzolim. Jadni Prosjak.
- Živjeli kako su znali, završili kako su znali. Svejedno gdje kosti gnjiju.
- Smrt nije ništa. Život je težak.

Arnirovo gori u ognjici kao lonac na vatri. Još jedna iskra i šiknut će vreli mlaz.

Staklena tišina. Samo negdje tamo u susjedstvu majka uzibljuje uspavankom svoje dijete.

Nana, nina. Misec sjaje.

Neće tebe mati dati

Ciganima.

Nana, nina, nana, nina.

*Konja vode na pojilo,
napojiti na potoku.*

*Nini, nani, drago moje.
Došlo nam je mlado momče.
Što ćemo mu darovati?
Darujmo mu konja vrana
i na konju divojčicu.
Nini, nani, drago moje.*

Koraci kroz selo. Ona žandarska ljudeskara zajahala ogromnu mazgu, koju više ne vodi Jeruzolim nego jedan od dvojice žandara što su stražarili pred školom. Učiteljica korača pognute glave. Ruke su joj vezane konopom i oružnik je vodi kao zlikovca.

– Naša... naša... mila dušo...

Ide šapat selom. Raste šapat kao krv, kao krik, dok koraci oružnika zamiču i nestaju u nepoznato.

– Vode je... našu...

– Nas vode!

A tamo na zavijutku gdje pogled puca na more, gdje dva čempresa vječno šumore kod čudotvorne vode pred kamenom crkvicom, tamo gdje ovce planduju i putnici umorni sustaju, nebeski stanovnik i blaženik Sveti Arnir učinio je čudo.

Planula je puška.

I pravo je! – odjeknulo u Arnirovu.

DNEVNIK UČITELJICE, listopad 1939.

Evo me na slobodi. Bez namještenja. Kome da se okrenem? Ja slušam svoje srce, a ono mi govori: nisi ti izgubljena, nisi sama. O ludo srce! Ja slušam svoje srce, a ono zvoni kao zvona sela Arnirova. Na uzburu zvoni. Zvoni moje srce kao zvjezdana kola u dubinama neba. Vraćam se tebi, Arnirovo. Vičem na raskršćima. Čudo! Jedna po jedna žuljevita ruka prilazi k meni pružena: učiteljice naša.

Što mi to govoriš, jedno srce?

Izabrana djela, 1983.

ŠTAKE

Što misli u besanim noćima?

Iz njegovih postupaka ne može se znati. Ni iz odgovora koje daje. On živi.

A što znači živjeti? Što je život?

Čitaoče, ti to znaš bolje. Mjera koju držiš u rukama sigurno je pouzdana, ali dopusti da ti ne vjerujem.

– Dakle, što je život?

– Određeni niz godina koje su prošle, koje prolaze ili koje će proći.

– A ostalo?

– Što ostalo?

– Čovjek.

– Koji čovjek? Ja i ti, ili mi i vi? U našem jeziku čovjek je samo u jednini.

– ?

I bolje da smo prekinuli taj razgovor, ne samo što bi ga on mogao čuti, nego što ničemu ne vodi.

Istina je da riječi ničemu ne vode ako ne prelaze u djelo, u bilo koji oblik radnje. Riječi su laži iza kojih se skrivamo u mraku. Što je riječ pred ovim batovima koji dolaze?

Tap-tap-tap-tap-tap.

Polagano. Korak po korak.

Što je život pred ovim polaganim ritmom štapova koji se premještaju po pločniku

polako

polako

polako

I što ako bi on čuo? Zar on nije čuo sve što može čuti čovjek od krvi i mesa? One zvjezdane noći ostao je sam pod svodom. Njegov jauk izjednačio se s fjukom taneta i škripanjem jedne grane.

On je ostao zauvijek sam pod svodom. Sam kao lišaj.

A ipak je dobro da smo prekinuli taj razgovor. Bolje da ga ne čuje.

Evo ga pred nama.

Štaka

za

štakom

Štaka

za

štakom

Tako dolazi svakog dana. I stane. I nešto reče. Nešto čemu se smijemo. Nešto kao: “Kiša će. Škripe mi noge.” I mi se pokušavamo smijati, a on pokušava živjeti. Svakog dana. I čini nam se da je tako najbolje, pobijediti i smrt i život.

Čitaoče, znajući što je život, ti znaš još bolje što je smrt, ali dopusti da ti ne vjerujem. Ne želim da ti sam posumnjaš u svoju istinu. Tako je kako kažeš: – motor je jači od volujske zaprege, lakše je preletjeti Alpe nego ih prijeći golim tabanima i dvadeset i prvo stoljeće bolje je od dvadesetog i usisač je bolji od metle i projektili su bliže zvijezdama od poezije. Točno je. Ti pripadaš budućnosti, čitaoče.

A kome pripada ovo škripanje štaka? Životu ili smrti?

On prolazi svakog dana uz nas, koji prekidamo razgovor “da ne čuje”.

I dobro je da ne čuje, jer što može “čuti” on koji je davno preselio u jedan drugi svijet izvan našeg. U nedostupnost svoje osude i svoje samoće, na drugu obalu života.

Između nas je more.

Jest, tako je, prijatelju, ako tako misliš. Možda je on zaista nesretnik i zavidnik i podlac. Jer tko može mrziti kao čovjek na štakama? Ali zar je svod tvojih misli zaista vječan?

Zar život i smrt nisu od iste građe?

Ovaj čovjek bez nogu nedvosmisleno pripada svojim štakama, bez njih je zarobljen.

Ali zar je sloboda samo to, samo noge, ruke, glava i trbuh?

Između nas je more.

I nebo puno krupnih zvijezda.

Dobro je što smo prekinuli razgovor, jer ga on zaista ne mora čuti.

On se naselio na onu obalu gdje se umire bez jauka, na visinu s koje se skače u neizvjesno, u časak stvaranja.

Evo ga, opet se vraća.

– Jadan život.

– Prestani, bolje da ne čuje.

– Neka čuje. To su ideali. Ha, ha! Štake.

– To on zna bolje od tebe.

– Zato i govorim.

Jest, čitaoče, štake su laž, istina laži, ako hoćeš, ali on bez njih ne može.

– Kako?

Ti uvijek imaš pravo, čitaoče, i ne sumnjam u svemoć tvojih strojeva i u prednosti tvoje civilizacije. Sretan ti put. Ti više nemaš iluzija. Tako i treba živjeti. Benzinske pumpe su ispravne. Leti. Bit ćeš prvi na izvorima mjesečine. Donesi jednu litru i prodaj nam je za hektolitar. Treba nam.

Noć polako savija svoj krov i ubogi ljubavnici nalaze raskošnu samoću.

– Dođi bliže.

– Ne sada. Netko dolazi.

– Nikoga nema. Sami smo.

– Netko dolazi... Slušaj...

Tap

tap

Tap

tap

– Nije to nitko. To je...

– Baš sam luda.

Nitko ne dolazi. Ne boj se. To su samo štake. Nemirne štake koje se vraćaju, bezopasne kao udari bata na starom zvoniku.

Noć je. Između nas je more.

Što misli u besanim noćima, ne znam.

On neizostavno stavlja štake uz svoj ležaj i čeka trenutak sna. On čeka krila. Čeka nepostojeći trenutak sna, koji nije manje stvaran od armirana betona ili mostova preko rijeke.

On čeka trenutak stvaranja.
Samo jedan nepostojeći trenutak.

Ostavio je štake uz ležaj i sada možda trči. Možda gleda kako nadire voda na zidove brane. "Ako izdrži prvi udar, nema opasnosti."

Što misli u besanim noćima?

Ali evo iznenada vjetar.

I beskrajna snježna tišina.

Ne boj se, čitaoče. Prisloni svoje štake uz zid.

I čekaj.

Izabrana djela, 1983.